

مقدمه	۱-۱
فصل اول: کلیات انقلاب اسلامی	۱-۲
فصل دوم: مبانی فکری انقلاب اسلامی	۲-۱
فصل سوم: اهداف انقلاب اسلامی	۳-۱
فصل چهارم: روش انقلاب اسلامی	۴-۱
فصل پنجم: دستاوردهای انقلاب اسلامی	۵-۱
فصل ششم: چالش‌ها و فرصت‌ها	۶-۱
فصل هفتم: آینده انقلاب اسلامی	۷-۱
فصل هشتم: نتیجه‌گیری	۸-۱

تحلیلی بر چارچوب مطالعاتی

آینده انقلاب اسلامی ایران

دکتر محمد رحیم عیوضی

استاد دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)

فهرست مطالب

پیشگفتار..... ۱۷

فصل اول

طرح الگوی ساختار پژوهش

۱. طرح مسئله..... ۲۳
۲. سؤال اصلی..... ۲۸
۳. سؤال‌های فرعی..... ۲۸
۴. فرضیه‌های تحقیق (سناریوهای محتمل)..... ۲۹
۵. مفروضات تحقیق..... ۳۰
۶. متغیرهای دخیل..... ۳۰
۷. روش پژوهش..... ۳۱
- ۷-۱. روند پژوهی..... ۳۲
- ۷-۲. روش سناریوسازی..... ۳۲
- ۷-۲. روش CLA..... ۳۲

فصل دوم

آینده پژوهی، اهداف، ضرورت‌ها و روش‌های آن

- ۳۵ ..... مقلمه
- ۳۶ ..... بخش اول: پیش‌بینی
- ۳۶ ..... ۱. مفهوم پیش‌بینی
- ۳۸ ..... ۲. جایگاه پیش‌بینی در مطالعات آینده
- ۴۱ ..... ۳. رابطه پیش‌بینی با تبیین علمی
- ۴۲ ..... بخش دوم: آینده پژوهی
- ۴۲ ..... ۱. مفهوم آینده پژوهی
- ۴۴ ..... ۲. مروری بر تجارب آینده پژوهی
- ۴۶ ..... ۱-۲. آینده پژوهی‌های ملی
- ۴۷ ..... ۲-۲. آینده پژوهی‌های بین‌المللی
- ۴۸ ..... بخش سوم: روش‌های آینده پژوهی
- ۴۸ ..... ۱. چشم‌انداز سازی
- ۴۹ ..... ۱-۱. آثار چشم‌انداز صحیح
- ۵۰ ..... ۲. روش سناریونویسی
- ۵۲ ..... ۳. روش آینده پژوهی CLA
- ۵۲ ..... ۱-۳. ارکان روش CLA
- ۵۳ ..... ۱-۱-۳. فهم عمودی CLA
- ۵۷ ..... ۲-۱-۳. فهم افقی CLA
- ۵۸ ..... بخش چهارم: روش‌های آینده پژوهی و مطالعات آینده انقلاب اسلامی
- ۵۸ ..... ۱. بایسته‌های آینده پژوهی

۲. اهمیت مقوله آینده‌پژوهی در انقلاب اسلامی ۶۰

فصل سوم

خصوصیات انقلاب اسلامی و نقشه آینده آن

بر اساس آرمان‌ها و اهداف

مقدمه ۶۷

بخش اول: درآمدی بر چگونگی شکل‌گیری انقلاب اسلامی ۶۸

۱. تعریف انقلاب ۶۸

۲. ویژگی‌های انقلاب اسلامی ۶۹

۱-۲. عامل عقیده و ایمان ۶۹

۲-۲. اسلامی بودن انقلاب ۷۰

۳-۲. معنویت انقلاب اسلامی ۷۰

۴-۲. قدرت رهبری و نفوذ معنوی آن ۷۰

۵-۲. قیام یکپارچه مردم ۷۱

۶-۲. مراکز آگاهی‌بخش و پایگاه‌ها و کانون‌های اصلی نهضت ۷۲

۷-۲. مشخص بودن راه آینده از همان آغاز حرکت ۷۲

۸-۲. ایثار و شهادت ۷۲

۹-۲. پیشتاز بودن روحانیت مبارز ۷۳

۳. چرایی و چگونگی وقوع انقلاب اسلامی ایران ۷۳

۴. نقش آفرینی رهبری و نهادهای بسیج‌گر: ۷۵

۵. پدیده انقلاب اسلامی ایران از نگاه تحلیل‌گران و تئوریسین‌های خارجی ۷۶

۶. تئوری‌های انقلاب و انقلاب اسلامی ۸۰

۸۰	۱-۶. فرضیه‌های توطئه
۸۱	۲-۶. مدرنیزه کردن
۸۱	۳-۶. نظریه اقتصاد
۸۲	۴-۶. نظریه اسلام زدایی رژیم
۸۳	۵-۶. تئوری همه‌جانبه
۸۳	بخش دوم: اهداف انقلاب اسلامی
۸۴	۱. اهداف انقلاب اسلامی
۸۶	۱-۱. اهداف فرهنگی و اجتماعی
۸۷	۲-۱. اهداف سیاسی
۸۸	۳-۱. اهداف اقتصادی
۹۰	بخش سوم: دستاوردهای انقلاب اسلامی ایران
۹۰	مقدمه
۹۲	۱. بُعد اندیشه‌ای - سیاسی
۹۳	۲. سیاسی
۹۴	۳. دفاعی
۹۴	۴. اقتصادی
۹۵	۵. علمی
۹۶	۶. فرهنگی
۹۶	۷. انرژی
۹۶	۱-۷. برق
۹۷	۲-۷. سد سازی
۹۸	۳-۷. نفت و گاز

- ۴-۷. فناوری هسته‌ای و انرژی هسته‌ای ۹۹
- بخش چهارم: بازتاب انقلاب اسلامی ایران بر نظام بین‌الملل ۹۹
- مقدمه ۹۹
۱. بازتاب فرهنگی ۱۰۰
- ۱-۱. ترویج فرهنگ مردم‌سالاری دینی ۱۰۰
- ۲-۱. ترویج فرهنگ استقلال‌خواهی و استکبارستیزی ۱۰۱
- ۳-۱. فرهنگ‌سازی درباره وحدت تمدنی جهان اسلام ۱۰۲
- ۴-۱. احیای نقش جنبش‌های آزادی‌بخش ۱۰۳
۲. بازتاب سیاسی ۱۰۶
- ۱-۲. تأثیر بر شکل‌گیری برخی گروه‌های سیاسی ۱۰۶
- ۲-۲. تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر راهبرد قدرت‌های بزرگ ۱۰۸
- ۳-۲. تأثیر بر نظریه‌های انقلاب ۱۰۹

فصل چهارم

انقلاب اسلامی و چالش‌های پیش روی

- مقدمه ۱۱۳
- بخش اول: چالش‌های داخلی ۱۱۳
۱. وضعیت قومیت‌ها ۱۱۳
۲. دموکراسی و حکومت قانون ۱۱۸
۳. سکولاریسم ۱۲۰
- بخش دوم: چالش‌های منطقه‌ای ۱۲۲
۱. حضور ناتو در اطراف مرزهای ایران ۱۲۲

۲. ترتیبات امنیتی منطقه خلیج فارس و حضور قدرت‌های بیگانه..... ۱۲۳

۳. وضعیت حقوقی جزایر سه‌گانه و تلاش امارات برای بین‌المللی کردن موضوع ۱۲۵

۴. ابهام در وضعیت حقوقی دریای خزر و حضور قدرت‌های فرامنطقه‌ای..... ۱۲۷

۵. بحران آب ۱۲۹

بخش سوم: چالش‌های بین‌المللی..... ۱۳۱

مقدمه ۱۳۱

۱. تحریم‌های بین‌المللی..... ۱۳۱

۲. مسئله هسته‌ای ۱۳۳

۳. اتهام نقض حقوق بشر و حمایت از تروریسم بین‌المللی ۱۳۵

۴. جهانی شدن ۱۳۷

۵. جنگ نرم..... ۱۴۰

فصل پنجم

مسائل آینده جهان و ایران

مقدمه ۱۴۵

بخش اول: ماهیت منازعات آینده..... ۱۴۶

مقدمه ۱۴۶

۱. پیشرفت تکنولوژی اطلاعاتی ۱۴۶

۲. تحول در توانمندی کشورها و پتانسیل‌های جنگی غیر متعارف ۱۴۷

۳. گسترش حوزه منازعات فراتر از عرصه‌های جنگ سنتی ۱۴۷

۴. منازعات آینده در حوزه انرژی ۱۴۸

۵. میزان رشد جمعیت ۱۴۹

- ۱-۵. سناریوی اول: روند کاهش جمعیت ۱۵۰
- ۲-۵. سناریوی دوم: تغییرات آب و هوایی ۱۵۰
۶. علم و تکنولوژی ۱۵۱
۷. رشد اقتصادی ۱۵۴
۸. ایدئولوژی ۱۵۸
۹. امنیت انرژی ۱۶۱
۱۰. بیداری اسلامی ۱۶۴
- جایگاه ایران در بیداری اسلامی ۱۶۵

فصل ششم

مسائل نو ظهور و آینده انقلاب اسلامی

- مقدمه ۱۶۹
- بخش اول: مسائل بازدارنده داخلی و آینده انقلاب اسلامی ۱۷۱
- مقدمه ۱۷۱
۱. تهاجم فرهنگی ۱۷۵
۲. نابرابری اجتماعی ۱۷۷
۳. مسئله مهاجرت نخبگان ۱۷۹
۴. مواد مخدر و ایدز ۱۸۰
۵. اقتصاد وابسته به نفت ۱۸۱
۶. تورم و بحران اشتغال ۱۸۳
۷. علوم انسانی ۱۸۴
- بخش دوم: مسائل نو ظهور بازدارنده در وصیت نامه امام خمینی (ره) ۱۸۶

۱. کفران و نسیان ۱۸۷
۲. دنیاگرایی و زیاده‌طلبی ۱۸۷
۳. خودخواهی (کبر) ۱۸۹

فصل هفتم

مسائل پیش‌برنده نوظهور

و پیامدهای تحقق آن‌ها در تصویر مطلوب از انقلاب اسلامی

- مقاله ۱۹۵
۱. افول هژمونی آمریکا ۱۹۵
۲. آینده جمعیت و جایگاه مسلمانان ۲۰۰
۳. بحران‌های اقتصاد جهانی ۲۰۳
۴. ناکارآمدی سازمان‌های بین‌المللی ۲۰۷
۵. قدرت نرم؛ ارتقای جایگاه فرهنگ در جهان آینده و پتانسیل‌های جمهوری اسلامی ایران ۲۱۳
۶. محدود شدن فرصت استفاده از زور (قدرت نظامی) ۲۱۷
۷. بیداری اسلامی به عنوان فرصتی برای انقلاب اسلامی ایران ۲۲۱
- جایگاه ایران در بیداری اسلامی ۲۲۲
- فرصت پیش‌روی ایران ۲۲۳
- چالش ۲۲۴

فصل هشتم

سناریوهای مطرح آینده انقلاب اسلامی و شناسایی آینده مطلوب

- مقاله ۲۲۷

۲۲۸	بخش اول: بررسی سناریوهای محتمل درباره انقلاب اسلامی.....
۲۲۸	مقدمه.....
۲۳۰	۱. عدول از آرمان‌ها به دلیل فرامادی بودن آن‌ها.....
۲۳۵	۱-۱. اعتقاد به امام زمان(عج).....
۲۳۵	۱-۲. نقش روحانیت در حفظ دین و نحوه ارتباط آن‌ها با مردم.....
۲۳۶	۱-۳. تحلیل فوکو از نقش فعال دین در تقویت اراده مردم برای تغییر در زندگی خود.....
۲۴۲	۲. تضعیف نظام در اثر فشارهای بین‌المللی.....
۲۴۸	۳. جهانی‌سازی، غرب و تضعیف کارآمدی فرهنگی نظام جمهوری اسلامی.....
۲۵۱	بخش دوم: سناریوهای آینده انقلاب اسلامی در مواجهه با جنگ نرم.....
۲۵۱	مقدمه.....
۲۵۱	۱. سناریوهای اصلی.....
۲۵۲	۲. سناریوی اول.....
۲۵۳	۳. سناریوی دوم.....
۲۵۵	۴. سناریوی سوم.....
۲۵۶	۵. سناریوی چهارم.....
۲۶۰	بخش سوم: روندهای پیش‌روی انقلاب اسلامی متأثر از تحولات جهانی شدن.....
۲۶۰	مقدمه.....
۲۶۳	۱. سناریوهای آینده انقلاب اسلامی در جهان.....
۲۶۳	۱-۱. سناریوی اول در قلمرو اقتصاد.....
۲۶۴	۱-۲. سناریو دوم در قلمرو سیاست و امنیت.....
۲۶۵	۱-۳. سناریوی سوم در قلمرو محیط زیست.....

- ۴-۱. سناریوی چهارم در قلمرو فرهنگ و اجتماع..... ۲۶۵
- ۴-۱-۱. آثار منفی پدیده جهانی شدن ۲۶۶
- ۴-۱-۲. آثار مثبت جهانی شدن ۲۶۸
- ۵-۱. نتایج حاصل از طرح سناریوها ۲۷۲
۲. تضعیف نظام در اثر منازعات سیاسی داخلی ۲۷۳
- ۱-۲. تشدید منازعات ۲۷۸
- سناریوی اول ۲۷۹
- سناریوی دوم ۲۸۰
- سناریوی سوم ۲۸۱
۳. آینده مطلوب انقلاب اسلامی ۲۸۴
- ۱-۳. عوامل مؤثر بر ترسیم وضعیت مطلوب آینده انقلاب اسلامی ۲۸۷
- ۱-۱-۳. راهبردها و چشم انداز نیل به آینده انقلاب اسلامی از دیدگاه امام خمینی (ره) ۲۸۷
- ۱-۱-۱-۳. مردم و مشارکت سیاسی: رویکردی آینده پژوهانه از دیدگاه امام خمینی (ره) ۲۸۷
- ۲-۱-۱-۳. تأسیس دولت و نظام سیاسی و ضرورت حفظ و بقای آن ۲۸۹
- ۳-۱-۱-۳. عدالت گستری، کارویژه دولت و نظام سیاسی آینده ۲۹۰
- ۲-۱-۳. راهبردهای مقام معظم رهبری برای آینده مطلوب انقلاب اسلامی ۲۹۲
- ۱-۲-۱-۳. راهبرد تشکیل جامعه کارآمد دینی ۲۹۳
- ۲-۲-۱-۳. مقابله با جنگ نرم از طریق تقویت فعالیت‌های فرهنگی و انسجام داخلی ۲۹۴
- ۳-۲-۱-۳. ایستادگی و عدم سازش در برابر دشمنان انقلاب اسلامی ۲۹۵

نتیجه‌گیری نهایی..... ۲۹۹

فهرست منابع و مآخذ

منابع فارسی..... ۳۰۷

الف) کتب..... ۳۰۷

ب) مقالات..... ۳۱۲

منابع لاتین..... ۳۱۷

سایت‌های اینترنتی..... ۳۱۸

سخن ناشر

هر چند چشم‌انداز مطلوب برای انقلاب اسلامی به گونه‌های مختلف ترسیم شده لکن پیش‌بینی آینده انقلاب اسلامی ایران و گمانه‌زنی درباره میزان توفیق انقلاب در دستیابی به چشم‌اندازهای مطلوب، آن هم به روش‌های علمی، یکی از دغدغه‌های گروه‌های مطالعاتی در عرصه انقلاب اسلامی به‌شمار می‌رود. در همین جهت، در سال‌های گذشته شاهد ورود رشته آینده‌پژوهی به کشور و تأسیس این رشته در مقطع دکتری در بعضی دانشگاه‌ها هستیم که جای خوشحالی دارد و می‌تواند مسیر کار در این زمینه را هموار نماید. با این وصف، موضوع پیش‌بینی آینده انقلاب اسلامی در ایران برای یک دوره حدوداً ۲۰ ساله از سال ۱۳۸۷ جزو محورهای مطالعاتی مرکز پژوهش‌های علوم انسانی اسلامی صدرا قرار گرفت و پس از بحث‌های مفصل با صاحب‌نظران، و انتخاب جناب آقای دکتر محمدرحیم عیوضی استاد دانشگاه در رشته‌ی انقلاب اسلامی و آینده‌پژوهی، طرح این تحقیق تصویب و به مرحله اجراء رسید. از آنجا که انجام این پژوهش نیازمند حمایت دولت بود، طی مذاکراتی که با معاونت پژوهشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری صورت گرفت، سرانجام پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران مأمور حمایت از این پژوهش گردید که خوشبختانه با همکاری صمیمانه مسئولان وقت این حمایت تا پایان پژوهش انجام شد. اثری که پیش‌رو دارید متن نهایی همین تحقیق است که به لطف الهی و البته با تأخیر به زیور طبع آراسته شده است. در این جا سزاوار است ضمن سپاسگزاری ویژه از محقق گرانقدر جناب آقای دکتر عیوضی، از همه عزیزانی که این مرکز را در انجام پروژه یاری کردند سپاسگزاری نماییم. مطمئناً این تحقیق شروع کار در عرصه آینده‌پژوهی انقلاب اسلامی محسوب می‌شود و نقدهای عالمانه و مشفقانه اساتید و پژوهشگران محترم می‌تواند به غنای آن در چاپ‌های بعدی بیفزاید.

پیشگفتار

پیروزی انقلاب اسلامی به عنوان یکی از بزرگ‌ترین رخدادهای سیاسی نیمه دوم قرن بیستم، توجه نظریه‌پردازان و صاحب‌نظران علوم اجتماعی را به خود جلب نمود؛ چرا که نتایج انقلاب اسلامی موجب دگرگونی و تغییرات بنیادی در نظام اجتماعی گردید و با نظامی دارای اهداف، ارزش‌ها و ساختاری کاملاً متفاوت، جایگزین نظام پیشین شد و در نتیجه منشأ ظهور آثاری شگرف در ابعاد گوناگون سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و... گردید. امروزه با نگاهی به ادبیات انقلاب اسلامی، مشهود است که این پدیده در سطح داخلی و جهانی به صورت گسترده مورد توجه پژوهشگران واقع شده است و حضور مؤثر این انقلاب را به رشته تحلیل عالمانه آراسته که نشان از اهمیت آن است. عواملی مانند زمان و مکان وقوع، رهبری، ایدئولوژی، میزان موفقیت، آثار بین‌المللی، هویت دشمنان و مخالفان انقلاب اسلامی و عوامل دیگر، تأثیر بسیاری در توجه اندیشمندان و سیاستمداران به انقلاب اسلامی ایران و چشم‌انداز آینده آن به تحولات جهانی می‌باشد. انقلاب اسلامی رخدادی جهانی است و تحولات منتج از آن باعث افزایش سرعت تغییرات و زایش تغییرات پیش‌بینی نشده در منطقه و نظام بین‌الملل است. اکنون با گذشت سه دهه از انقلاب اسلامی و با ایجاد

تحولات بنیادین در جهان معاصر و نظام بین‌الملل، انقلاب اسلامی و دستاوردها و اهداف آن با دنیای متفاوت تری از قبل مواجه شده است. این انقلاب در آینده مواجه با روندهایی است که انقلاب را با چالش‌ها، تهدیدها و فرصت‌های ناشی از تغییرات پیچیده، مبهم و نوظهور مواجه خواهد ساخت. لذا هرگونه پیشرفت و اعتلای انقلاب اسلامی در قالب پیش‌تدبیری و مدیریت راهبردی بر روندهای آینده جهانی است که نیازمند پژوهش علمی می‌باشد.

لازم است بر اساس نیاز به چشم‌اندازسازی آینده کشور و ضرورت تأسیس نظام تدبیر که مسئولیت دیده‌بانی انقلاب اسلامی در مواجهه با تحولات را بر عهده خواهد داشت، موضوع آینده انقلاب اسلامی در محافل علمی کشور عرصه مطالعاتی مهمی را به خود اختصاص داده و ایجاب می‌نماید، نظام آموزش عالی نسبت به تأسیس دوره آینده‌پژوهی انقلاب اسلامی توجه و عنایت ویژه داشته باشد.

لذا نگارنده جهت نیل به این هدف و تجزیه و تحلیل مسایل آینده انقلاب اسلامی در محیط داخلی و بین‌المللی اقدام به پژوهش حاضر که بیش از دو سال به طول انجامیده، نموده است.

فرآیند علمی این پژوهش، بهره‌مندی از آینده‌پژوهی به مثابه یک علم آکادمیک است که به دنبال کشف و شناسایی آینده‌های ممکن، محتمل و مطلوب از طریق پیش‌بینی آینده و تلاش به‌منظور نیل به آینده مطلوب می‌باشد. آینده‌نگری، نگرشی سیستماتیک برای بررسی دراز مدت آینده انقلاب اسلامی به‌منظور شناسایی پدیده‌های نوظهور و حوزه‌های زیربنایی تحقیقات راهبردی می‌باشد. آینده‌پژوهی انقلاب اسلامی سبب می‌گردد تا با روشن شدن چالش‌ها و فرصت‌هایی که در آینده پیش روی انقلاب اسلامی است، اقدام به برنامه‌ریزی

جامع برای تبدیل چالش‌ها به فرصت و حفظ و بسط ارزش‌های بنیادین انقلاب اسلامی و جلوگیری از تهدیدات پیش‌روی شود.

لذا هدف از پژوهش حاضر تصویری از آینده انقلاب اسلامی است که مشتمل بر چالش‌ها و مسائل نوظهور و برنامه‌ریزی راهبردی جمهوری اسلامی ایران با شناسایی پیشران‌های سازنده‌ی آینده مطلوب انقلاب اسلامی خواهد بود.

تمرکز بر چارچوب مفهومی و نظریه‌های رایج و استفاده از برخی روش‌های آینده‌پژوهی آینده انقلاب اسلامی که نه تنها برای جمهوری اسلامی ایران بلکه برای منطقه و جهان حائز اهمیت است، چارچوب اساسی این پژوهش می‌باشد.

با توجه به همکاری و مساعدت دلسوزانه ریاست محترم مرکز پژوهش‌های علوم انسانی اسلامی صدرا جناب حجت الاسلام والمسلمین رضا غلامی که در همه مراحل محتوایی و اجرایی پژوهش از مساعدت‌های بی‌دریغ خویش نگارنده را بهره‌مند نموده‌اند کمال تشکر و امتنان را می‌نمایم و برای ایشان توفیق روز افزون از خداوند مسئلت داریم همچنین از سایر همکاران محترم این مرکز از جمله جناب آقای بهرخ و سایر همکاران قدردانی می‌نمایم.

محمد رحیم عیوضی

عضو هیئت علمی و گروه آینده‌پژوهی

دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)